

Јелена Ђерић, дипл. инж. арх.
Урбанистички завод Београда, Београд, Србија
jelena.djeric@urbel.com

Др **Марија Лалошевић**, дипл. инж. арх., научни сарадник
Урбанистички завод Београда, Београд, Србија
marija.lalosevic@urbel.com

КОНКУРСИ И ГРАДИТЕЉСКО НАСЛЕЂЕ: ОДНОС КОНКУРСА И УРБАНИСТИЧКОГ ПЛАНА

Апстракт

У обликовању града, директно учешће стручне јавности се често огледа у изради урбанистичко-архитектонских конкурса као програмске или композиционе провере уређења и обликовања конкретних локација и ширих просторних целина. Истовремено, у стручним архитектонским круговима институција конкурса сматра се једним од најправеднијих и најомиленијих начина добијања просторних решења.

Ако имамо у виду да у актуелној урбанистичкој пракси службе заштите градитељског наслеђа активно учествују у дефинисању планског решења, радом се испитују релације између ауторског конкурсног решења и урбанистичког плана који садржи мере заштите и конзерваторске услове заштићених споменичких целина. Истраживањем и анализом регулативе из области урбанистичког планирања, заштите културних добара и расписивања урбанистичко-архитектонских конкурса, са фокусом на две студије случаја из праксе у Београду, сагледавају се потенцијали и ограничења конкурса као методе добијања најквалитетнијих и примењивих решења.

Како и у којој мери урбанистички услови и услови из области заштите културног наслеђа утичу на конкурсни процес? На који начин се конкурсна решења имплементирају у контекст заштићених просторних целина? Да ли је за градске просторе значајних споменичких вредности расписивање конкурса добитак или препрека у њиховом унапређењу и развоју?

Кључне речи: урбанистички план, конкурс, заштита градитељског наслеђа, Блок 13, Косанчићев венац

Jelena Đerić, Architect
Urban Planning Institute of Belgrade, Belgrade, Serbia
jelena.djeric@urbel.com

Marija Lalošević, PhD, Architect, Research Fellow
Urban Planning Institute of Belgrade, Belgrade, Serbia
marija.lalosevic@urbel.com

COMPETITIONS AND ARCHITECTURAL HERITAGE: COMPETITION DESIGNS VS THE URBAN PLAN

Abstract

Within current domestic regulations, direct participation of professionals is reflected through announcement of urban-architectural competitions. These competitions represent functional or compositional design inquiry for specific locations and city areas. At the same time, among architects, competition practice is considered as one of the most objective and most popular method for finding the best design solutions. Although competitions are divided into idea-based and design competitions, according to their primary goal, the practice shows that competition announcement is not regulatory determined regarding the planning process.

Bearing in mind that, in the current planning practice, architectural heritage protection authorities actively participate in planning process, this paper examines the relations between architectural competition designs and planning solutions that include conservation conditions for protected areas. The paper will indicate potentials and limitations of the competition as a method of acquiring the best solutions. Regulation analysis in the field of cultural heritage protection, urban planning and competition process will be based on several case studies from the current Belgrade planning and competition practice.

To what extent planning and cultural heritage protection conditions affect the competition process? Giving the context of protected city areas, how should competition design be implemented? Announcement of competitions – is it a gain or an obstacle in the improvement and development of architectural heritage and historically significant urban areas.

Keywords: urban plans, competition, protecting architectural heritage, Block 13, Kosančićev venac

Увод

Актуелна урбанистичка пракса условљена је регулаторним оквирима проистеклим из промене схватања земљишне политике. У последњих двадесет година прешло се са социјалистичког друштвеног модела планирања и управљања, на актуелан модел заснован на колаборацији великог броја учесника у условима тржишне привреде. Од 2000. године, у Србији је с аспекта врсте и облика локалног управљања на снази „нови институционалан оквир заснован на капиталистичком систему неолибералног дискурса“¹. Према Харвију и теоријском схватању неолибералног капитализма, управљање градовима се преоријентисало са стратешког развоја у циљу побољшања услова живота на предузетнички модел економског развоја, с циљем креирања повољне климе за приватне инвестиције.²

Савремени процес израде урбанистичких планова подразумева интердисциплинарну сарадњу на различитим нивоима, као и учествовање великог броја различитих институција. Са друге стране, директно учествовање стручне јавности се, на основу важећег Закона о планирању и изградњи, огледа у изради урбанистичко-архитектонских конкурса као програмске или композиционе провере уређења и обликовања конкретних локација и ширих просторних целина.

У последњих десетак година у Београду је приметно повећање броја расписаних јавних конкурса, на основу чега се може закључити да је управа Града у већој мери заинтересована за овај начин анкетања стручне јавности. У последњих шест година градска управа је преко својих надлежних институција расписала чак 13 урбанистичко-архитектонских конкурса³, од којих чак 10 за локације које обухватају непосредно окружење културних добара или добара под претходном заштитом или се у њему налазе. Према циљу наведених урбанистичко-архитектонских конкурса, расписано је седам анкетних и три пројектна.

Овим радом ће се преиспитати однос расписивања урбанистичко-архитектонских конкурса наспрам процеса израде урбанистичких планова. На примерима две студије случаја из београдске урбанистичке праксе приказаће се однос према условима надлежних служби заштите у случајевима израде урбанистичког плана и расписивања конкурса. Такође, сагледаће се улога, сврха и резултат расписивања конкурса у оквиру заштићених културно-историјских целина. Да ли конкурсом добијено решење треба да буде услов, оквир или исход урбанистичког плана, када су посреди простори значајних споменичких вредности? Да ли је за заштићене целине потребно и сврсисходно расписати конкурс и које врсте, у циљу добијања најквалитетнијих професионалних ставова и визија развоја заштићених простора?

Важећа регулатива и однос према конкурсима

И поред постојања јавних стручних институција које се професионално баве планирањем града, у одређеним случајевима је неопходно додатно сагледавање проблема или простора, из другачијег угла. На тај начин се остварује дијалог са широм стручном јавности,⁴ а конкурс постаје „својеврстан друштвени догађај у коме се архитектури даје

јасно место у процесу културне производње као делатности која је истовремено и аутономно уметничка и директно друштвено одговорна⁵.

Који су формални услови за расписивање урбанистичко-архитектонских конкурса? Важећим законом о планирању и изградњи расписивање урбанистичко-архитектонског конкурса резервисано је за фазу спровођења просторног или урбанистичког плана.⁶ У циљу решавања значајних градских локација или тема, урбанисти и планери могу дефинисати конкурс као начин додатне провере локације, с циљем добијања коначног просторног решења. У случајевима када је важећим планским документом на одређеној локацији то дефинисано, организација конкурса представља обавезан додатни корак ка добијању коначног урбанистичког и архитектонског решења. На тај начин ова фаза за власника земљишта постаје незаобилазна, а неретко и наметнута, с обзиром на неизвесност коначног исхода конкурса и одабира решења.⁷

Како то све утиче на унапређење и обнову заштићених културно-историјских целина?

Законом о културним добрима прописано је обавезно учествовање надлежних служби заштите споменичког наслеђа у процесу израде урбанистичких и просторних планова.⁸ Оно се огледа двојак: израдом услова чувања, одржавања и коришћења културних добара и добара која уживају претходну заштиту, као и праћењем свих законски прописаних фаза израде плана од стране надлежних институција и давањем мишљења на коначно конципирано решење.⁹ Такође, овим законом је прописана могућност издавања мера техничке заштите којима се може проузроковати промена изгледа непокретног културног добра у случају прибављања неопходних услова и сагласности од надлежне институције.¹⁰

У процедури израде плана, издвајају се два тренутка када се ове институције укључују давањем мишљења из своје надлежности. Законом о планирању и изградњи, у фази раног јавног увида, прописана је обавезна сарадња с релевантним институцијама, у овом случају с надлежном службом заштите културних добара.¹¹ Њихово праћење израде планова обавља се кроз присуство и активно учествовање током стручне контроле нацрта плана, а у јавном увиду обавезно је и очекивано добијање мишљења на усвојени нацрт плана. Додатна сарадња у посебним случајевима није законски онемогућена, али пракса показује да је то у највећој мери питање индивидуалног става урбанисте који руководи израдом плана, а у каснијим фазама планске процедуре може бити последица стручне контроле нацрта плана.

Када је реч о прибављању потребне документације за дефинисање програма конкурса, актуелним правилником¹² није прецизирана обавезна сарадња с релевантним институцијама, већ је потреба за детаљнијим подацима предмет процене расписивача конкурса. У том случају садржај конкурсног задатка обухвата изводе из различитих студија и техничке документације који садрже могућности и ограничења проистекла између осталог и из области заштите непокретних добара, односно друге услове и подлоге од значаја за тему конкурса¹³.

Конкурси у стратешким и урбанистичким документима Града Београда

Стратегијом града Београда до 2021. јавни архитектонски и урбанистички конкурси представљени су као важна метода за добијање најбољих решења будуће изградње у контексту

стратешког приоритета формирања будућег идентитета града.¹⁴ Такође, тим документом очување културних добара и баштине, као и уређење историјских и амбијенталних целина, представља важан сегмент стварања и унапређења градског идентитета. Између осталих пројеката којима су предвиђени уређење и ревитализација културно-историјских целина Београда, истичу се израда пројекта и изградња објекта градске галерије на Косанчићевом венцу, као и припрема за изградњу нове концертне дворане Београдске филхармоније у новобеоградском Блоку 13. Оба решења су прибављена управо реализацијом конкурса.¹⁵

Генералним урбанистичким планом Београда, расписивање јавних конкурса дефинисано је у одређеним обавезним случајевима,¹⁶ или као препорука за дефинисање урбанистичке и архитектонске композиције појединих локација: у циљу унапређења и уређења појединих микролокација централне и средње зоне и у циљу развоја комерцијалних садржаја централне зоне Новог Београда. Даља разрада ових простора са великим потенцијалом за изградњу високих објеката предвиђена је потврђивањем кроз посебне поступке и јавне конкурсе.¹⁷ Када је реч о зонама у којима је могућа изградња објеката висине преко 50 m, током израде новог плана обавезно је спровођење јавног урбанистичко-архитектонског конкурса у којем градска управа мора да има активну улогу у свим фазама. Изузев две локације за новобеоградске блокове 26 и 42, за које су реализовани конкурси, пракса показује да се конкурси у овим случајевима ретко организују.

У поглављу које се односи на спровођење *Генералног урбанистичког плана* дефинисани су посебни услови спровођења, који се примењују за просторе с посебним условима заштите. За те локације се, поред обавезне израде плана детаљне регулације, препоручују и посебни инструменти спровођења, попут различитих експертиза, специфичних анализа и студија, али и јавних конкурса у складу с карактером конкретног проблема.

Планом генералне регулације Београда дефинисане су локације за које је прописано обавезно расписивање урбанистичко-архитектонских конкурса. Због значаја на мапи града, развојних потенцијала и комплексних природних и урбаних условљености, на овом списку најбројнија су подручја која карактеришу споменичке и амбијенталне вредности.¹⁸ Такође, дефинисан је тачан тренутак расписивања конкурса који мора да претходи изради планова детаљне регулације.

Типологија конкурса

Важећим *Правилником о конкурсима* из 2015. године дефинисани су начин и поступак организације и расписивања урбанистичко-архитектонског конкурса. Као предмет урбанистичко-архитектонског конкурса наводе се разнородне теме и урбанистички, архитектонски, саобраћајни, економски, еколошки и други задаци.¹⁹ Сагледавајући различите нивое решавања урбанистичког и архитектонског проблема засебно, већ на самом почетку можемо поставити питање да ли је адекватна регулаторна дефиниција урбанистичко-архитектонског конкурса као јединог који се може расписати у складу с актуелним законским оквиром. Да ли је брисање разлика између архитектонских и урбанистичких конкурса утицало на проблеме у урбанистичкој пракси у случајевима имплементирања конкурсних решења и даљег спровођења урбанистичких планова?

Према Кара-Пешићу,²⁰ урбанистичке конкурсе би требало расписивати због сагледавања и дефинисања проблема, а архитектонске због трагања за конкретним решењима и реализацијама. Некадашња регулатива и пракса, а што је случај и данас, није правила суштинску разлику између ових проблематика. Кара-Пешић наводи да основна разлика лежи у чињеници да је сваки архитектонски проблем проиштирао из урбанистичког, а да разлика у обиму односно обухвату представљеног задатка мора утицати и на разлику у саставу оцењивачког суда и времену потребном за израду решења. Урбанизам као предуслов за архитектуру производи „урбанистички конкурс којим се трага за односима међу деловима који су предмет архитектонских конкурса“²¹. Урбанистички проблем се посматра као превасходно друштвени, који се односи на већи број различитих стручних и интересних група, док је архитектонски проблем усмерен на стручну јавност.

Правилником о конкурсима дефинисане су различите врсте урбанистичко-архитектонских конкурса. Према циљу организовања, подељени су на: анкетни конкурс, који се организује с циљем прикупљања различитих идеја ради даљег планирања или пројектовања; и пројектни конкурс, који се расписује с циљем реализације најчешће првонаграђеног рада.²² Анкетни конкурс се може организовати и као увертира у пројектантски, док решење одабрано спровођењем пројектантског конкурса „може служити као основ за даљу разраду планске и техничке документације“. Да ли оваква поставка имплицира могућност организовања пројектантског конкурса пре израде плана детаљне регулације, имајући у виду комплексност израде планова условљених сарадњом с различитим интересним групама и обавезним учесницима у планској процедури? Кара-Пешић разматра дилему да ли је конкурс смотра решења или начина мишљења. Закључује да тај расцеп, односно дуално схватање конкурса –што резултира различитим групама конкурсних радова (идејним – као последица анкетног конкурса, и оним који дају крајњи исход и решење након пројектантског конкурса), те утиче на реализацију и коначну материјализацију, односно изградњу награђеног конкурсног рада.

Конкурс за новобеоградски Блок 13

Урбанизација простора новобеоградског Блока 13 уско је повезана с развојем Новог Београда, а настајање првих објеката у овом делу града резултат је расписивања јавних конкурса. Организовање првог архитектонског конкурса у Београду након Другог светског рата, *Општег јавног југословенског конкурса за идејна решења зграда ЦК КПЈ и Председништва владе ФНРЈ* 1946. године, изнедрило је изградњу Палате Федерације 1961. године. Поред решења за ова два најзначајнија административна објекта нове државе, од учесника у конкурсима очекивало се и давање предлога и визија урбанистичког уређења новог дела града. У периоду стварања нове стручне праксе и градских урбанистичких служби, институција конкурса добија нову улогу. Конкурси постају полигон за добијање решења и визија новог града, али истовремено доприносе и стварању нове урбанистичко-архитектонске праксе ангажовањем великог броја архитеката како кроз давање конкурсних решења тако и кроз учествовање у раду жирија и стручних комисија.²³

Блок 13 у историји развоја Новог Београда никада није био предмет детаљне планске разраде, али је због своје централне позиције првобитно био урбанистички дефинисан *Планом централне зоне Новог Београда* из 1960. године, а касније и Регулационим планом за подручје Општине Нови Београд 1962. године. Палата Федерације је дуго била једини објекат у предметном блоку, све до 1961. године, када је организован Општи југословенски конкурс за нову зграду Музеја револуције. Првонаграђено решење Вјенцеслава Рихтера никада није у потпуности изведено ни после бројних промена пројекта, али је зато дошло до промене локације. У Блоку 13 започета је изградња Музеја револуције, који је требало да буде отворен за јавност 1981. године, али је на крају изграђен само подземни део објекта.

Архитектонски значај Палате Савезног извршног већа, а данас Палата „Србија“, потврђен је 2013. године, када је овај објекат проглашен за споменик културе с прецизно дефинисаном заштићеном околином која обухвата скоро читав простор Блока 13. Поред неспорних архитектонских квалитета Палате, као пионирског примера *тотал дизајна* у домаћем градитељству, као и естетских и визуелних вредности, можемо закључити да је и сама институција расписивања конкурса допринела утврђивању споменичких вредности предметног простора. Наведеном одлуком, место започете изградње Музеја револуције препознато је као локација за будућу изградњу у блоку, што је резултат организованог конкурса. На тај начин претходне урбанистичке и пројектантске активности, без обзира на одсуство просторне реализације конкретног објекта, утицале су на афирмацију и признање значаја деловања стручне јавности у грађењу културног и споменичког наслеђа.

Детаљној планској разради простора приступило се након пола века од изградње Палате СИВ-а, доношењем *Одлуке о изради плана за Блок 13*, 2015. године.²⁴ Након обављене сарадње с надлежним институцијама и прибављених релевантних услова, израду нацрта плана зауставило је расписивање *Анкетног, једностепеног урбанистичко-архитектонског конкурса за део Блока 13 на Новом Београду*, 2016. године. Као циљ расписивања конкурса, *Закључком градоначелника* дефинисано је „добијање што квалитетнијег урбанистичко-архитектонског решења Блока 13, којим ће се одредити однос нових објеката (пре свега на темељима Музеја револуције) и планираног зеленила у односу на постојећи објекат Палате Савезног извршног већа, Дунав и постојеће парковске површине“²⁵. Такође, назначено је да ће добијени конкурсни радови бити основ за дефинисање планског решења дела Блока 13.

Иако су у почетној фази израде нацрта плана прибављени сви важни подаци релевантни за предметни простор, за потребе конкурса прибављени су услови три градске институције из области заштите споменика културе, заштите зеленила и домена саобраћаја, а који су у виду смерница били саставни део документације конкурсног расписа.²⁶ Важно је напоменути да је у предметном блоку с аспекта заштите споменика културе дефинисана могућа изградња само једног објекта и то на локацији и у зони темеља Музеја револуције. Такође, услови добијени сарадњом с надлежном службом заштите у току израде нацрта плана били су усаглашени са условима прибављеним за потребе конкурса, засновани на *Одлуци о проглашењу Палате СИВ за споменик културе*.²⁷

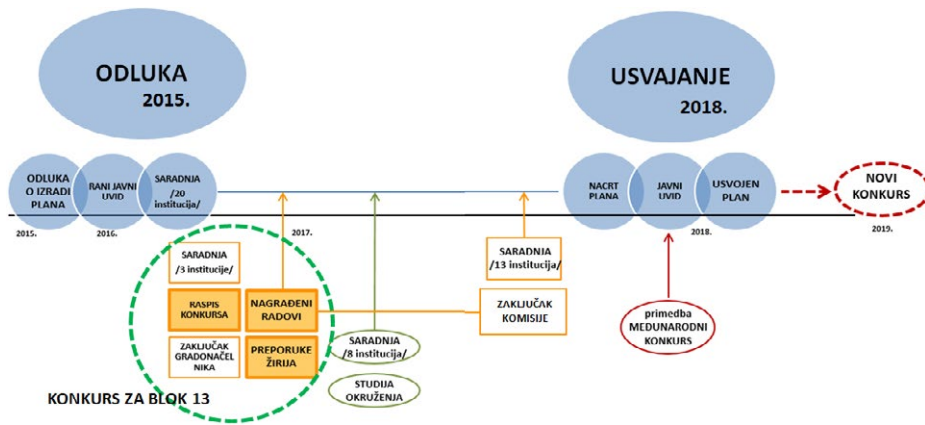
Анализом Програма конкурса, може се уочити својеврсна релативизација наведених услова и ограничења, вероватно с идејом давања веће креативне слободе при дефинисању идејног решења. Од учесника се између осталог очекивало урбанистичко-архитектонско решење југоисточног дела Блока 13 (у којем се налазе темељи Музеја револуције) и слободније позиционирање објекта Београдске филхармоније.²⁸ Такође, било је потребно преиспитати просторно-програмске могућности за реализацију садржаја у северозападном делу блока, чиме се очекивало решење с више нових објеката у предметном блоку.

На конкурс су пристигла укупно 34 рада, а жири је доделио три награде и четири откупа. Сви награђени радови предвидели су изградњу нових објеката у северозападном делу блока, различитих садржаја, и различитих капацитета. Како је саставни део расписа конкурса био детаљан програм траженог објекта културе који је код многих аутора произвео доживљај о пројектантском конкурс, у фокусу многих учесника било је давање решења објекта Београдске филхармоније, са стављањем у други план урбанистичког уређења читавог блока. Имајући у виду да је конкурс организован као анкетни и то урбанистичко-архитектонског типа, у Извештају жирија апострофирано је да резултат конкурса није реализација првонаграђеног решења и разрада архитектонског пројекта зграде Београдске филхармоније.

Основа за даљу планску разраду и израду нацрта плана било је првонаграђено решење и Извештај жирија, по којем је било каква друга изградња у Блоку, осим објекта културе, неприхватљива. На коначно планско решење и начин имплементације првонаграђеног конкурса рада утицали су услови институција релевантних за предметни простор, као и одлуке Комисије за планове Скупштине града Београда током стручне контроле нацрта плана.²⁹ Одлука главног урбанисте и градских челника о прихватању решења за уређење парка између хотела „Југославија“ и Бранковог моста, а на основу *Стратегије за парк пријатељства*³⁰, такође је утицала и на даљу израду планског решења за Блок 13. Имајући у виду да је овим решењем на простору Блока 13, између Палате „Србија“ и Блока 12, лоциран објекат Природњачког музеја, ова идеја преиспитана је кроз сарадњу с неколико релевантних институција.³¹ Решење је одбачено као неприхватљиво, првенствено с аспекта заштите споменика културе и безбедности и функционисања Палате „Србија“.

Скоро три године након почетка израде, план је усвојен крајем 2018. године. Као резултат прихватања примедбе током јавног увида, добијање коначног решења планираног комплекса и објекта концертне дворане дефинисано је кроз обавезни корак расписивања новог међународног конкурса.

С аспекта заштите споменичког наслеђа, можемо уочити поштовање мера и услова Завода за заштиту споменика културе града Београда у свакој фази израде овога плана, што је завршило њиховом коначном имплементацијом кроз дефинисана правила уређења и грађења за предметни простор. У складу с *Планом генералне регулације Београда*, коначним планским решењем формиране су нове јавне грађевинске парцеле у обухвату заштићене околине споменика културе.³² Усвајање таквог планског решења може, и требало би да, имплицира преиспитивање одлуке о проглашењу споменика културе, нарочито у делу који се односи на просторни обухват и корекцију пописа катастарских парцела на које се односе мере заштите.

Слика 1. Шематски приказ израде Плана детаљне регулације за Блок 13 у Новом Београду

Конкурси у оквиру заштићене целине Косанчићев венац

Просторна културно-историјска целина Косанчићев венац, историјска урбана целина у Београду, проглашена је 1971. године за културно добро, као подручје најстаријег компактног српског насеља у вароши Београд, као први развијени управни, културни, духовни и економски центар у обновљеној српској држави и као део савременог Београда с особеним амбијенталним и ликовним квалитетима.³³ Просторна културно-историјска целина такође се налази у оквиру културног добра³⁴ Археолошког налазишта Антички Сингидунум, и Београдске тврђаве, културног добра од изузетног значаја³⁵.

Сегмент посвећене бриге о овако деликатном и богатом наслеђу огледа се у одредницама спровођења планских докумената у којима се, кроз све нивое планске разраде, прописују посебни елементи спровођења – обавезна израда урбанистичко-архитектонских конкурса за заштићено подручје Косанчићевог венца или његове одређене делове.

Препознавање обавезне израде урбанистичко-архитектонског конкурса може се првенствено везати за *Генерални план Београда 2021*³⁶ (ГП Београда 2021) који дефинише да је Косанчићев венац један од најзначајнијих и најосетљивијих урбаних склопова Београда. Према ГП Београда 2021, Косанчићев венац се налази у оквиру подручја предвиђеног за планове детаљније разраде, а такође и подручја за израду конкурса и јавне стручне провере. За заштићени простор Косанчићевог венца плански је дефинисана обавеза у спровођењу: потребна је организација јавних архитектонско-урбанистичких конкурса за појединачне објекте с јавном наменом, а за објекте појединачних инвеститора конкурса по позиву (или мешовитих, односно јавних конкурса), са 3–5 позваних учесника.

Подручје просторне културно-историјске целине Косанчићев венац детаљно је разрађено *Планом детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац из 2007. године*³⁷ (ПДР). *План детаљне регулације* дефинише да је „због значаја и степена заштићености подручја Косанчићевог венца, за све планиране интервенције на територији плана, неопходна сарадња са Заводом за заштиту споменика културе Београда“, док су у делу

спровођења издвојене локације које се разрађују конкурсом. План прави разлику у нивоу конкурса, дефинишући локације јавне намене које се разрађују: (1) међународним архитектонским конкурсом; (2) јавним архитектонско-урбанистичким конкурсом и (3) архитектонским конкурсом. Прописивањем обавезног спровођења ПДР-а кроз израду конкурса успостављена је веза са *ГП Београда 2021*, као планом вишег реда.

Овај плански документ доживео је три измене и допуне (2012³⁸, 2014.³⁹ и 2017.⁴⁰ године), а на основу *Одлуке* из 2018. године, у процедури је *Измена и допуна плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац за део блока између улица: Карађорђева, Велике степенице и Косанчићев венац, Градска општина Стари град*⁴¹.

Изради актуелних измена ПДР претходио је *Јавни, отворени, анонимни урбанистичко-архитектонски конкурс за израду идејног решења за изградњу објекта Градске галерије на Косанчићевом венцу у Београду*. Тип конкурса за Галерију био је: према праву на учествовање – отворени; према циљу – пројектни; према степену спровођења – једно-степенни; према начину и предаји рада – анонимни. Циљ је био добијање најквалитетнијег идејног решења за изградњу новог галеријског простора, који треба да обезбеди услове за адекватну презентацију дела (савремене) уметности и архитектуре, с одговарајућим високим техничким стандардима, као и високим стандардима безбедности и у складу с важећим законима, прописима и нормативима за ову врсту објекта.

Конкурс за добијање идејног решења за изградњу објекта Градске галерије на Косанчићевом венцу расписан је 2016. године. У сагласју с планским одредницама ПГР Београда,⁴² обавезан услов за реализацију овог објекта било је спровођење архитектонско-урбанистичког конкурса. Пристигло је 46 валидних радова, додељене су: прва и трећа награда те четири откупа. Жири је у образложењу навео: „Узимајући у обзир изузетан квалитет првонаграђеног решења и чињеницу да Друга награда није додељена, препоручује се даља реализација првонаграђеног рада.“⁴³

Услови заштите постојећег наслеђа дефинисани су у конкурсној документацији кроз мере техничке заштите Завода за заштиту споменика културе града Београда, статус и валоризацију Косанчићевог венца, као и документацију о лагумима, који су специфичност и једна од карактеристика простора.

Годину дана након спроведеног конкурса за Градску галерију, децембра 2017. године, Секретаријат за културу града Београда инвестирао је израду Урбанистичког пројекта за Галерију.⁴⁴ Идејно решење добијено путем архитектонског конкурса имплементирано је у УП који је верификовала Комисија за планове града Београда, чиме је верификован и активан однос према градитељском наслеђу.

Актуелним изменама и допунама ПДР-а Косанчићевог венца,⁴⁵ поред других тема, обухваћена је целина Градске галерије, простор за који је основним планом дефинисано расписивање међународног архитектонског конкурса (јавна намена – култура), као и локација на којој се некада налазила Ђумрукана.

Циљ израде *Измена и допуна ПДР-а* је, како је наведено Одлуком о изради, преиспитивање планских решења ПДР-а из 2007. године, у складу са ПГР-ом Београда, уз поштовање услова и мера заштите и споменичког статуса подручја. Између осталих, у контексту теме овог рада, као један од циљева верификованог нацрта *Плана*⁴⁶ дефинисано

је и стварање основа за реализацију објеката јавне намене у области културе, чија ће се детаљна решења добити након расписивања урбанистичко-архитектонског конкурса на основу правила уређења и грађења прописаних планом.

За поједине просторе прописана је обавезна израда: урбанистичко-архитектонских конкурса за све јавне намене (изузев градске галерије чије се решење имплементира у план); урбанистичких пројеката; и обавезна верификација идејних решења на Комисији за планове Скупштине града Београда за поједине локације. Свим наведеним начинима спровођења плана наставља се брига о јавном простору, а додатне стручне провере различитих врста омогућавају наставак у контроли и праћењу трансформације заштићених простора коју би обављале надлежне службе заштите споменика културе.

Timeline расписивања конкурса за део подручја наставља се августа 2019. године, када је Ансамбл народних игара и песама Србије „Коло“, у сарадњи са Друштвом архитеката Београда, расписао *Јавни отворени анонимни једностепени архитектонски конкурс за идејно решење нове зграде Ансамбла народних игара и песама Србије 'Коло'*. Повод за расписивање конкурса била је потреба ове установе културе да обезбеди наменски простор који треба да задовољи актуелне и потребе будућег развоја ове институције. Предмет конкурса било је, примарно, архитектонско-урбанистичко решење нове зграде Ансамбла „Коло“ са фокусом на локацију старе Ђумрукане. Условне службе заштите за некадашњи објекат Ђумрукане у овом конкурсном учесници су слободно интерпретирали, имајући у виду да услови и мере службе заштите нису били саставни део документације расписа. Такође, програмом конкурса је дефинисано да је у току израда планског документа и да конкурс представља „сврисходну и добродошлу проверу пре усвајања плана“⁴⁷. У односу према некадашњем објекту Ђумрукане, Програмом конкурса је дефинисано да овај објекат представља „семантичко полазиште интервенције у простору чију је реминисценцију потребно уградити у предложено решење на препознатљив и афирмативан начин“⁴⁸. То је резултирало да само један од припадних 17 радова као део решења уважава услове заштите и планира реконструкцију објекта Ђумрукане (обнова некадашњег објекта на умереној регулацији у Карађорђевој 13). Насупрот томе, условима Завода за заштиту споменика културе, прибављеним у току израде нацрта плана, дефинисано је да је „потребно у потпуности обновити/реконструисати објекат Ђумрукане према расположивој документацији“⁴⁹.

Закључак

Примена јавних конкурса као инструмента за спровођење присутна је у свим стратегијама и урбанистичких плановима вишег реда. *Планом генералне регулације Београда* дефинисане су локације за спровођење путем јавних конкурса, али без прецизирања њихове врсте (анкетни или пројектни).

Анализом планске документације за целину Косанчићевог венца уочава се да су планови свих нивоа разраде рађени у блиској сарадњи с надлежним службама заштите споменика културе, уз поштовање свих услова из ове области. Удео Косанчићевог венца у слици града пажљиво је планиран кроз стручну проверу, кроз посебне инструменте спровођења – урбанистичко-архитектонске конкурсе.

Конкурс за Градску галерију пример је добре координације и сарадње свих учесника у процесу – планера и заштитара, као и институција надлежних за спровођење конкурса, кроз све фазе. На примеру конкурса за Блок 13 занемаривање услова службе заштите споменика културе било је присутно у два наврата. Конкурсним програмом било је дозвољено предложити решење супротно условима службе заштите, што је изнедрило велики број радова који су предвиђали изградњу која условима није била дозвољена. Као последица, током стручне контроле нацрта плана, додатном сарадњом са Заводом за заштиту споменика културе поново је преиспитана могућност изградње супротно њиховим иницијалним условима. Иако је коначно планско решење имало позитивно мишљење надлежног завода, на овом примеру сагледава се утицај расписивања конкурса на даљи ток и динамику израде плана. Може се поставити и питање, на који начин и у којој мери конкурсна решења могу бити основ за план, уколико су у том почетном кораку релативизовани услови службе заштите споменика културе, а који се законски морају поштовати у планској процедури?

У студији случаја конкурса за ансамбл „Коло“, уочава се да изузимањем услова заштите у програму конкурса нису представљена реална ограничења у виду јасних услова и мера заштите историјског наслеђа на конкретној локацији. Дефинисањем става да „некадашњи објекат Ђумрукане представља семантичко полазиште интервенције у простору чију је реминисценцију потребно уградити у предложено решење“⁵⁰, уместо експлицитног захтевања потпуне обнове/реконструкције објекта Ђумрукане⁵¹, може се поставити неколико питања. Да ли се различитим условљавањем реконструкције објекта значајно за службу заштите (конкурс – објекат се може интерпретирати, на супрот урбанистичког плана где се објекат мора реконструисати), обесмишљава расписивање конкурса и дезавуише стручна јавност? Да ли такав приступ имплицира немогућност имплементације награђеног решења које, као такво, не може бити основ за даљу планску разраду? Да ли се презентовањем двају различитих решења за једну локацију, планског и конкурсног, јавности представља лажна слика о развоју града?

Конечан закључак до којег се може доћи јесте да је за подручја од посебног значаја, просторне културно-историјске целине и друге заштићене просторе – неопходно да у расписима конкурса буду дате прецизне одреднице учесницима конкурса о условима службе заштите наслеђа и њиховој интерпретацији. Интердисциплинарна сарадња је захтев који се, у свим фазама и на свим нивоима, мора спроводити доследно, пажљиво и координисано, а у циљу изналажења најбољих планерских и пројектних решења за осетљиве градске просторе значајних културно-историјских, споменичких и урбаних вредности.

Напомене

- 1 Зековић, С., Вујошевић, М. Утицај контекстуалног оквира на политику грађевинског земљишта и урбаног развоја Београда, у: Глигоријевић, Ж., Граовац, А. (ур.), *70 година Урбанистичког завода Београда* : књига IV : Есеји, Урбанистички завод Београда, Београд, 2018, 85.
- 2 Harvey, D. From Managerialism to Entrepreneurialism : The Transformation in urban governance in late capitalism, *Geografiska Annaler*, 1989, 71(1), 3–17.
- 3 На основу података са интернет странице Друштва архитеката Београда (<http://www.dab.rs/konkursi>) [5. 2. 2021]

- 4 Кара-Пешић, Ж. Плов идеја од извора до ушћа : О пракси конкурса из области уређења простора, *Изградња*, 1977, бр. 12, 29–41.
- 5 Шишовић, Г. *Архитектонска конкурсна пракса и питање аутономије архитектуре*, докторска дисертација, Архитектонски факултет Универзитета у Београду, 2016, 21–22.
- 6 Откад је усвојен Закон о планирању и изградњи 2009. године, формулација конкурса није мењана кроз накнадних 13 измена овог закона. Закон о планирању и изградњи, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2009, 81/2009 – испр., 64/2010 – Одлука УС, 24/2011, 121/2012, 42/2013 – Одлука УС, 50/2013 – Одлука УС, 98/2013 – Одлука УС, 132/2014, 145/2014, 83/2018, 31/2019, 37/2019 – др. закон и 9/2020, чл. 64 и 68а.
- 7 *Исто*, 5.
- 8 Закон о културним добрима, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 71/94, 52/2011 – др. закон и 06/2020 – др. закон, чл. 107.
- 9 Димитријевић-Марковић, С. Аспекти заштите урбаног и архитектонског наслеђа у контексту урбанистичког планирања, *Наслеђе*, 2009, X, 255–276.
- 10 *Исто*, 8, члан 99.
- 11 *Исто*, 6.
- 12 Правилник о начину и поступку за расписивање и спровођење урбанистичко-архитектонског конкурса, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 31/2015, члан 38.
- 13 *Исто*, 12, члан 38. Садржај конкурсног задатка обухвата извод из различитих студија и техничке документације који садрже могућности и ограничења проистекла између осталог и из области заштите непокретних добара (члан 38, став 3), односно друге услове и подлоге од значаја за тему конкурса (члан 38, став 10).
- 14 Стратегија развоја града Београда, *Службени лист града Београда*, бр. 47/2017. У оквиру стратешког циља који се односи на урбани развој Београда, дефинисани су урбанистичко-архитектонски конкурси чијим расписивањем ће се доћи до најквалитетнијих идеја за следеће локације: шире подручје Хиподрома, део Макишког поља и подручје Ада Хује. Током израде Стратегије, конкурс за део Блока 13 у Новом Београду већ је био реализован, тако да је уређење овог простора предвиђено изразом *Плана детаљне регулације*.
- 15 *Исто*, 14, 21.
- 16 Генерални урбанистички план Београда, *Службени лист града Београда*, бр. 11/2016.
- 17 *Исто*, 16.
- 18 План генералне регулације грађевинског подручја седишта јединице локалне самоуправе – Град Београд (целине I–XIX), *Службени лист града Београда*, бр. 20/16, 97/16, 69/17 и 97/17). Овим планом дефинисана је израда урбанистичко-архитектонских конкурса за пет градских просторних целина са споменичким вредностима различитог нивоа заштите: комплекс Савског амфитеатра на Новом Београду, комплекс Парка пријатељства, комплекс Старог сајмишта, подручје Косанчићевог венца и Бетон хале и Теразијска тераса.
- 19 *Исто*, 12, члан 3.
- 20 *Исто*, 4.
- 21 *Исто*, 4, 35.
- 22 *Исто*, 12, чл. 17 и 18.
- 23 Благојевић Љ. *Нови Београд: оспорени модернизам*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2007.
- 24 Одлука о изради плана детаљне регулације Блока 13, градска општина Нови Београд, *Службени лист града Београда*, бр. 30/15.
- 25 *Закључак градоначелника Града Београда о расписивању конкурса за део Блока 13*, бр. 350-8833/15-Г, 2015.
- 26 Конкурсна документација за урбанистичко-архитектонски конкурс за део Блока 13 на Новом Београду, 2016.
- 27 Одлука о утврђивању Палате Савезног извршног већа у Новом Београду за споменик културе, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 72/2013.
- 28 *Програм за отворени, анкетни, једностепени, анонимни урбанистичко-архитектонски конкурс за део Блока 13 на Новом Београду*, Дирекција за грађевинско земљиште и изградњу Београда у сарадњи са Удружењем архитеката Србије, 2016.

-
- 29 План детаљне регулације Блока 13, градска општина Нови Београд, *Службени лист града Београда*, бр. 51/2018.
- 30 Jan Gehl Architects, *Usce Park Strategy*, 2017, у: Документација 'Плана детаљне регулације Блока 13', *Службени лист града Београда*, бр. 51/2018.
- 31 Исто, 29. Као најзначајније институције за ову тему издвојене јесу Завод за заштиту споменика културе града Београда, Управа за заједничке послове републичких органа и Министарство унутрашњих послова.
- 32 Исто, 18. ПГР Београда био је плански основ за израду овога плана. Овим планом дефинисано је да „Парцелација и препарцелација није дозвољена на катастарским парцелама на којима се налазе јавни објекти који су споменици културе и легати, осим у случају када се то дефинише планом детаљне регулације”.
- 33 *Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда*, бр. 490/1 од 24. 5. 1971. године.
- 34 *Решење Завода за заштиту споменика културе града Београда*, бр. 176/8 од 30. 6. 1964. године.
- 35 *Одлука Одељења за заштиту и научно проучавање споменика културе при Уметничком музеју*, бр. 1108 од 2. 12. 1946.; *Решење Завода* бр. 290/4 од 31. 5. 1965; Културно добро од изузетног значаја, Одлука – *Службени гласник СРС*, бр. 14/79.
- 36 Генерални план Београда 2021, *Службени лист града Београда*, бр. 27/2003, 25/2005, 34/2007, 63/2009 и 70/2014.
- 37 План детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац, *Службени лист града Београда*, бр. 37/2007.
- 38 Измена и допуна Плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац, блок између улица: Карађорђево, Париске и улице Велике степенице, градска општина Стари град, *Службени лист града Београда*, бр. 52/2012.
- 39 Измена и допуна Плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац, блок између улица: Краља Петра I, Косанчићев венац и Кнеза Симе Марковића, градска општина Стари град, *Службени лист града Београда*, бр. 9/2014.
- 40 Измена и допуна Плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац, градска општина Стари град, *Службени лист града Београда*: бр. 69/2017.
- 41 Одлука о изради Измена и допуна Плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац за део блока између улица: Карађорђево, Велике степенице и Косанчићев венац, градска општина Стари град, *Службени лист града Београда*, бр. 67/2018
- 42 Исто, 16.
- 43 Извештај жирија, у: *Каталог за конкурс за израду идејног решења за изградњу Градске галерије на Косанчићевом венцу у Београду*, Агенција за инвестиције и становање у сарадњи са Секретаријатом за културу и Заводом за заштиту споменика културе града Београда, Друштво архитеката Београда, 2017.
- 44 Урбанистички пројекат за изградњу комплекса Градске галерије на Косанчићевом венцу на к. п. 1950/1, 1950/2 и 1950/3 КО Стари град, Општина Стари Град (Обрађивач ЦЕП – Центар за планирање урбаног развоја).
- 45 Исто, 38.
- 46 Елаборат нацрта Измена и допуна Плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац за део блока између улица: Карађорђево, Велике степенице и Косанчићев венац, Градска општина Стари град, изложен на јавном увиду, 2020.
- 47 Програм за јавни отворени једностепени анонимни архитектонски конкурс за идејно решење нове зграде Ансамбла народних игара и песама Србије „Коло“, Ансамбл народних игара и песама „Коло“ у сарадњи са Друштвом архитеката Београда, 2019, 4.
- 48 Исто, 46, 37.
- 49 Елаборат нацрта Измена и допуна Плана детаљне регулације просторне целине Косанчићев венац за део блока између улица: Карађорђево, Велике степенице и Косанчићев венац, Градска општина Стари град изложен на јавном увиду, Услови чувања, одржавања и коришћења културних добара и добара која уживају претходну заштиту и утврђене мере заштите Завода за заштиту споменика културе града Београда, бр. Р 4147/18 од 15.01.2019. године, 19.
- 50 Исто, 47, 37.
- 51 Исто, 49, Посебне мере заштите за објекат Ђумрукане.
-